

ko treba čuti proročanske riječi kardinala Stepinca koji je bio svjestan da je Europa nastala na temeljima kršćanstva te da ih mora njegovati i vratiti im se: »Dok god opet Kristova ljubav ne obasja srca naša, ludost je i pomisliti na bolje dane čovječanstva« (propovijed *Stepinčevska savjest*, str. 335-340).

Kardinal Josip Bozanić u svojim je propovijedima objedinio dragocjenu građu koja pridonosi potpunijem sagledavanju lika našega sveca Alojzija Stepinca. Razmatrao ga je kao apostola svete euharistije, kao ispravnog orijentira u vremenima iskušenja, kao uzora čvrste i nepokolebljive vjere, kao onoga koji je živo blago nadahnuća sinode Zagrebačke nadbiskupije, kao uzora besprijekorne savjesti i kao onoga koji je jedinstven primjer za nasljedovanje. U tekstu na koranicama ove knjige biskup Ivan Šaško s pravom kaže da homilije kardinala Bozanića ulaze u žarišta značenja Stepinčevih riječi, dok u svom tekstu naslovljenom *Pismo umjesto pogovora* biskup Ratko Perić uočava kako ova

knjiga promiče duboku svijest o tome da upravo Stepinčeva žrtva i riječ donose sve veće plodove u životu hrvatskih vjernika kao i cijele Katoličke Crkve. U ovoj zbirci propovijedi za Stepinčevu nalazimo vrelo poticajnih znakovitih misli i spasijskih poruka koje je u sažetom prikazu nemoguće u cjelini prikazati. Stoga knjigu *Alojzije Stepinac - žrtva za budućnost* treba detaljno čitati, a ona će biti ne samo našem naraštaju nego i brojnim nadolazećim generacijama izvor dragocjene duhovnosti i neiscrpnog naslijeđa našega sveca Stepinca, kao i poticaj za bolji kršćanski život.

Možemo zaključiti da propovijedi kardinala Josipa Bozanića objedinjene u knjizi *Alojzije Stepinac - žrtva za budućnost* vjerodostojno i izvrsno tumače svečev životopis, doba u kojem je živio i aktualnost svečeva svjedočanstva u našem vremenu. U tim propovijedima iznesene su ključne poruke koje su nadahnuće za sadašnjost i budućnost ne samo hrvatskog naroda nego i cjelokupnog svijeta.

**Milan Simčić. 2024. *Svjedok jednog stoljeća*. Marko Trogrlić (ur.). Split: Književni krug + slikovni prilog, 391 str.**

Mato Zovkić

Knjiga *Svjedok jednog stoljeća* memoari su hrvatskog svećenika koji je trideset i osam godina djelovao u dvije vaticanske kongregacije. Podsjetimo se da u standardnom hrvatskom pluralna imenica »memoari« dolazi iz francuskog a

znači pisana sjećanja autora na ljude i događaje vremena u kojem je živio i djelovao. Mons. autor Milan Simčić (r. 1926.) svećenik je Riječke nadbiskupije a urednik prof. dr. sc. Marko Trogrlić (r. 1972.) povjesničar u Splitu, koji je 2018. godine

zaređen za svećenika Vojnog ordinarijata u Hrvatskoj. Umirovljeni biskup Ratko Perić napisao je »Pogovor« (373–376) u kojem knjigu živahno predstavlja i zahvaljuje autoru što je u vremenu Perićeve službe rektora u Hrvatskom zavodu sv. Jeronima u Rimu stručno i s ljubavlju lektorirao njegove tekstove pisane na talijanskom. Kazalo osobnih imena i Kazalo geografskih pojmova (377–391) sastavio je Kristian Bešker. Urednik u svo- me »Uvodnom slovu« (13–14) pojašnjava da je autor rukopis dovršio 27. studenoga 2021. godine, ali ga je nastavio dotjerivati do veljače 2023. godine. Uredniku je lektorica dr. sc. Anđela Milinović Hrga pomogla jezično i sadržajno tekst poboljšati. Marijan Udina, u kojeg autor ima povjerenja kao prijatelja, objavio se s mons. Simčićem opširan intervj u *Katoličkom tjedniku* 5. srpnja 2020. godine povodom 70. obljetnice njegova svećeništva te je također pomogao kod uređivanja ove knjige. Urednik ističe da je autor beskompromisan u ljubavi prema Bogu, Crkvi i hrvatskoj domovini. Riječki nadbiskup mons. Mate Uzinić u svom Predgovoru (15–17) knjigu naziva memoarima angažiranog svećenika iz vremena drukčijeg od današnjeg te zahvaljuje autoru za pomaganje Riječkoj nadbiskupiji.

Autor u »Uvodnoj napomeni« (21) spominje svoju mlađu sestru Olgu, koja je 1960. godine, nakon završetka studija u Zagrebu, doselila k njemu u Rim, vodila mu domaćinstvo, uz to što je postala profesorica

Sveučilišta u Perugi, te pomagala u pisanju na hrvatskom i osvježavala s njime obiteljske uspomene. Starija sestra Miljenka, koja je odselila u Cleveland, gdje im je živio stric, pomogla mu je u sjećanju na obiteljsku povijest i podržavala veze s raseljenim žiteljima njihova rodnog mjesta Klane.

Urednik i autor složili su se da građu knjige podijele na veće cjeline:

- I. Osnovna škola na hrvatskom, srednja na talijanskom kao kandidat za svećenika, Drugi svjetski rat u zaleđu Rijeke (27–95);
- II. Studij teologije na Lateranskom sveučilištu u Rimu, svećenik izbjeglica u Zavodu sv. Jeronima u Rimu, uspostava dušobrižništva za Hrvate izvan domovine (99–158);
- III. Djelatnik Kongregacije za nauk vjere u vrijeme Koncila, zatim Kongregacije za kler, ljutnja na hrvatske biskupe koji su odlučili iz Jugoslavije voditi pastvu za Hrvate izvan domovine, sumnje da je Teološko društvo u Zagrebu trojanski konj komunističke vlasti, vatikansko priznanje samostalne Hrvatske (161–298);
- IV. Umirovljenik u Grottaferrati i Rijeci, papa Ratzinger i slučaj Dajla u Porečko-pulskoj biskupiji, zaključne poruke (301–369);
- V. Slikovni prilog (372–373).

Osobno sam susreo mons. Simčića nekoliko puta za vrijeme mog studija na Papinskom biblijskom

institutu. Na studiozno čitanje ove knjige potaknula su me i dva članka mons. Simčića o vrhbosanskom svećeniku Draganoviću, koji je nakon Drugog svjetskog rata bio politički emigrant, ali su ga na prevaru komunistički agenti 1967. godine doveli iz Trsta u Jugoslaviju: Milan Simčić. 2001. Prof. Krunoslav Stjepan Draganović (1903.-1983.). U: Jure Bogdan (ur.), *Papinski hrvatski zavod Svetog Jeronima (1901.-2001.)*, 843-854. Rim: Zavod sv. Jeronima; Milan Simčić. 2014. Krunoslav Draganović i njegov odnos s Državnim tajništvom Svete Stoline u razdoblju 1943.-1960. U: Darko Tomašević i Miroslav Akmađža (ur.). *Krunoslav Stjepan Draganović – svećenik, povjesničar i rodoljub*, 217-225. Sarajevo: Katolički bogoslovni fakultet.

1. *Sudjelovao u redigiranju koncilskih dokumenata i novog Katekizma*

Kad je Milan Simčić u ljeto 1945. godine završio sjemenišnu gimnaziju, Rijeka s okolicom bila je silom pripojena Kraljevini Italiji. Nadležni biskup Talijan Ugo Camozzo zamolio je smještaj za njega kao bogoslova u Zagrebu, ali nije bilo mjesta. Za tog biskupa Simčić svjedoči da je razumio Hrvate i Slovence te poštovao njihovu narodnost (65). Zato ga je koncem studenoga te godine uputio u lateransko sjemenište u Rimu na smještaj i studij. On se za zahvalnošću sjeća godina provedenih u lateranskom učilištu i bogoslovnom sjemeništu, koje je bilo »izvor djetlatnika u važnijim uredima

Svete Stoline« (112). Za svećenika Riječke biskupije zaređen je u lateranskoj bazilici 8. travnja 1950. godine, s još oko osamdeset kandidata pa je svečanost trajala punih pet sati (124). Kao mladi svećenik koristio se svojim kontaktima s istaknutim političarima Kršćanske demokracije u Rimu da spriječi nekoliko izručenja izbjeglica Jugoslaviji (116). Ubrzo nakon završetka studija njegov profesor dogmatike Armando Fares imenovan je biskupom i nudio mu je službu svoga tajnika, ali je Simčić zamolio smještaj u Zavodu sv. Jeronima, koji je tada vodio zagrebački svećenik Juraj Magjerac. Godine 1951. američki vojni svećenik Anthony Landi nudio mu je službu vojnog kapelana, čime bi odmah dobio i američko državljanstvo, ali je on to odbio, a novi upravitelj Riječke biskupije mons. Karlo Jamnik dopustio mu je da ostane u Rimu i nastavi studij doktorata iz teologije i crkvenog prava (128). Žali zbog političkih razlika među hrvatskim emigrantima i ističe da je u Rimu prijateljeval s riječkim svećenikom Josipom Uhačom i splitskim svećenikom Fabijanom Verajom.

Svjesno se uključio u karitativno pomaganje i pastorizaciju hrvatskih izbjeglica: »Hrvatski svećenici koji su se nalazili u Zavodu i u Austriji bili su prvi i jedini koji su se, kao dobri samaritanci, brinuli za hrvatske izbjeglice iz komunističke Jugoslavije, donosili u logore hranu, lijekove i odjeću, organizirali duhovnu i socijalnu službu, spašavali ih od izruče-

nja Titovim dželatima, riječju, spasil su ostatak našega naroda izvan tamnice zvane FNRJ« (142). Pri ondašnjoj Konzistorijalnoj kongregaciji osnovano je 1. kolovoza 1957. godine Vrhovno vijeće za iseljništvo na koje je bilo pravno naslonjeno i Dušobrižništvo hrvatskih izbjeglica i iseljenika pod vodstvom mons. Krešimira Zorića. Simčić je bio tajnik Dušobrižništva od 1956. do 1967. godine.

Nakon što je novi papa Ivan XXIII. godine 1959. najavio opći koncil, zadao je Kongregaciji za nauk vjere da pisane prijedloge biskupa i crkvenih učilišta oblikuje u nacрте za buduću raspravu na tom koncilu. Tajnik te kongregacije mons. Pietro Parente bio je bivši profesor Simčićev koji ga je potaknuo neka se i on prijavi na natječaj za suradnike u timu Kongregacije za nauk vjere. Kandidati su uz latinski i talijanski trebali poznavati još koji europski jezik. Na pisanom ispitu prošli su Talijan Carlo Molari, Slovak Jozef Tomko i Hrvat Milan Simčić (174). U rad ih je uveo mons. Alfredo Ottaviani, nazvan »žandarom Svete Rimske Crkve«, čiji uvodni govor Simčić donosi (177-178). On priznaje da su dokumenti koje su pripravili bili »vezani za zastarjelu i neprimjerenu viziju svijeta« (181), ali ne smatra potrebnim istaknuti kako je glavni dokument Koncila *Dogmatska konstitucija o Crkvi* kao o putujućem narodu Božjem koji se skuplja iz svih naroda svijeta. Ne spominje ni

žestoku raspravu o temi treba li poglavlje o Majci Isusovoj uključiti u viziju Crkve iz ekumenskih razloga ili ga izdvojiti iz poštovanja prema Majci Spasiteljevoj. Hrvatski teolog u Rimu fra Karlo Balić bio je mariološki maksimalist i tražio je izdvajanje građe o Gospi, ali je papa Pavao VI. uvažio mišljenje većine te odredio da se ono uključi u tekst *Dogmatske konstitucije o Crkvi*. Simčić dopušta da je među saborskim ocima bilo konzervativaca i naprednjaka i s pravom uviđa potrebu inkulturacije evanđelja u današnjem svijetu (183-185).

Na liniji koncilske obnove u pripravi kandidata za svećeništvo Simčić je od 1979. do 1982. godine organizirao u Trstu seminare za odgojitelje na kojima su izlaganja držali profesori sulpicijanci, koji u odgoj i naobrazbu kandidata uključuju psihologiju. Takvim seminarima prisustvovalo je tridesetak odgojitelja iz bivše Jugoslavije, među njima i Vinko Puljić (tada duhovnik sjemeništaraca u Zadru), koji je kasnije imenovan nadbiskupom u Sarajevu i kardinalom, te je nama, svojim suradnicima, sa zahvalnošću govorio o onome što je naučio na tim seminarima (207).

Kad je papa Pavao VI. 1968. godine imenovao kardinala Šepera pročelnikom Kongregacije za nauk vjere, Simčić je uvidio da se s njim razilaži u važnim pitanjima oko toga što je dobro za Crkvu u komunističkoj Jugoslaviji. Zato je iskoristio priliku da

prijeđe u Kongregaciju za kler kako bi nastavio raditi na redakciji novog Katekizma (208, 212). On navodi da je tu kongregaciju vodio američki kardinal John Wright, ali ne navodi da je glavni redaktor Katekizma bio bečki nadbiskup Christoph Schönborn. U Kongregaciji za kler Simčića je uveo u rad mons. Claudio Montino, u njoj su tada postojala tri odjela: Katehetsko-pastoralni odjel, Upravno-stegovni odjel i Odjel za upravu crkvenih dobara. On je raspoređen na rad u Katehetsko-pastoralnog odjela iz kojeg je pratio život Crkve u komunističkim državama (Poljska, Čehoslovačka, Jugoslavija). U toj kongregaciji uspostavljeno je i Međunarodno katehetsko vijeće, a Simčić je bio imenovan promatračem na zasjedanjima toga vijeća (210-212). U Kongregaciji za kler ostao je do umirovljenja koncem 1997. godine.

Dugogodišnji rad u dvjema rimskim kongregacijama omogućio je Simčiću susrete s četvoricom papa: Ivan XXIII., Pavao VI., Ivan Pavao II. i Benedikt XVI. Te je susrete prikazao s poštovanjem i uvažavajući prilike u Crkvi i svijetu njihova vremena. To mu je ujedno bio povod da prikaže i likove Pija XII. te pape Franje (288-298).

## 2. *Pridonio da Sveta Stolica među prvima prizna neovisnu Republiku Hrvatsku*

Milan Simčić je kao bogoslov Riječke biskupije otputovao na studij u Rim iz Trsta s talijanskim dokumentima. Nakon što je 1943. godine Italija kapitulirala,

okupiranu Rijeku držali su Nijemci do 3. svibnja 1945. godine. Zaključcima mirovne konferencije u Parizu 1947. godine Rijeka je vraćena u Republiku Hrvatsku u okviru države Jugoslavije. Simčić se kroz sve godine djelovanja u Rimu i iz Rima ponašao kao svećenik Riječke biskupije, osobito kada su riječki biskupi dolazili u službeni pohod Svetoj Solici. Kada se povodom raspada Jugoslavije među djelatnicima Svete Stolice počelo raspravljati o priznanju samostalne Hrvatske, Simčić je predložio Ivanu Pavlu II. neka pridonesu obustavljanju rata priznanjem suverene Republike Hrvatske (168-169). Pritom mu je pomagao drugi riječki svećenik koji je djelovao u Rimu, to je bio Josip Uhač. Papa je postupio protiv dotadašnje diplomatske tradicije Vatikana. Njemačka je pod vodstvom kancelara Helmuta Kohla najavila priznanje Hrvatske 19. prosinca 1991. godine, a Sveta Stolica ju je priznala 13. siječnja 1992. godine.

Simčić je kao djelatnik Svete Stolice obavio tri diplomatska susreta s predsjednikom Franjom Tuđmanom (281-288). Prvi je put to bilo u Rimu u proljeće 1991. godine, kada je predsjednik Tuđman prilikom putovanja u Rim želio neslužbeno razgovarati s dobrim poznavateljem vatikanske diplomacije te od riječkog nadbiskupa Josipa Pavlišića dobio preporuku neka se susretne sa Simčićem. Drugi susret bio je u Zagrebu na Pantovčaku u proljeće 1993. godine, kada je između ostaloga bilo riječi i o stavu

Hrvatske prema Bosni i Hercegovini kao državi. Treći susret upriličen je na Brijunima u srpnju 1994. godine, kada mu je prenio zbrinutost Svete Stolice za sudbinu katolika u BiH. Njegovo je zaključno uvjerenje o Tuđmanu da je bio dalekovidan političar koji je pri prijelazu od komunizma u demokraciju imao kreativan stav.

3. *Kao emigrant nije vidio potrebu  
izdavačke djelatnosti u Zagrebu i rada  
»Kršćanske sadašnjosti«*

Simčić navodi kako se hrvatski svećenici emigranti nisu složili s biskupima u Jugoslaviji koji su bili skloni sporazumu s komunističkim režimom te među te biskupe ubraja beogradskog Josipa Ujčića, kojeg je na »latinskoj stolici« naslijedio grkokatolik Gabrijel Bukatko, i zagrebačkog Franju Šepera, koji je premješten u Rim (199). U jednom podnaslovu obradio je nastanak i djelovanje svećeničkog udruženja koje je pokrenula komunistička vlast kao »trojanskog konja« u Crkvi (232-234). Pritom upućuje na djelo povjesničara Jure Krište naslovljeno *Partija, Udba i svećenička udruženja* (Zagreb, 2014.). U odvojenom podnaslovu izložio je negativno viđenje Teološkog društva »Kršćanska sadašnjost« (dalje: TDKS), koje je 31. svibnja 1977. godine osnovala skupina teologa radi nastavka izdavanja knjiga i časopisa o koncilskoj obnovi prema ondašnjim državnim zakonima (235-237). Samo traženje vodstva TDKS-a da budu registrirani kao novo strukovno društvo koje će izdava-

ti knjige i časopise prema tadašnjim državnim zakonima M. Simčić i J. Krišto smatraju spremnošću na promicanje interesa komunističke vlasti, ali ne navode konkretne dokaze.

Podsjetio bih na početak »Kršćanske sadašnjosti« kao katoličke izdavačke kuće u Zagrebu u duhu Drugog vatikanskog koncila. Trojica profesora KBF-a u Zagrebu – Vjekoslav Bajsić, Tomislav Šagi-Bunić i Josip Turčinović – pokrenuli su 1966. godine časopis *Svesci – Kršćanska sadašnjost* u kojem su objavljivali prijevode odabranih članaka s područja proučavanja i provedbe Drugog vatikanskog koncila. Na njihovu inicijativu nadbiskup Šeper osnovao je 22. veljače 1968. godine *Centar za koncilsku istraživanja, dokumentaciju i informacije »Kršćanska sadašnjost«* (dalje: Centar). Pokretači i osnivač smatrali su potrebnim uključiti Crkvu u hrvatskom narodu u koncilsku obnovu tako što će Koncil biti proučavan, prihvaćan i stupnjevito provođen. Centar je postao nezaobilazan u tiskanju novih liturgijskih knjiga, *Zagrebačke Biblije* s komentarom prevedenim iz tzv. *Jeruzalemske Biblije* i *Ekumenskog prijevoda Biblije* (obje izvorno na francuskom). Jedno od temeljnih djela je djelo Tomislava Šagi-Bunića naslovljeno *Ali drugog puta nema – Uvod u misao Drugog vatikanskog koncila*. Jedno od epohalnih izdanja je *Ilustrirana Biblija mladih*, koju su djelatnici pod vodstvom Josipa Turčinovića prire-

dili također na poljskom, češkom, slovačkom, ukrajinskom, albanskom i mađarskom (Stjepan Kušar. 2016. Što je teologija? Poimanje teologije u misli Josipa Turčinovića. *Bogoslovska smotra* 86/1: 143-179; Stjepan Kušar. 2018. *Vjera-Bog-Crkva. Uvid u teološku misao Josipa Turčinovića*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 219-226; Stjepan Kušar. 2002. Šloser i intelektualac – U spomen Vjekoslavu Bajsiću. *Bogoslovska smotra* 72/1: 211-221.). Centar je uz *Sveske* s vremenom pokrenuo druge časopise: obiteljski mjesečnik *Kana, Služba riječi*, kao pomagalo za razumijevanje liturgijskih čitanja, povijesni časopis *Croatia christiana periodica*, informativni bilten vijesti AKSA (Aktualnosti Kršćanske sadašnjosti). Kršćanska sadašnjost preuzela je tiskanje *Bogoslovске smotre* kao časopisa KBF-a Sveučilišta u Zagrebu.

U Zagrebu je 20. i 21. listopada 2023. godine održan simpozij povodom stote obljetnice rođenja Tomislava Šagi-Bunića. Organizatori su bili Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Hrvatska kapucinska provincija i Kršćanska sadašnjost. Nastupila su 32 izlagača i njihovi će radovi biti objavljeni u prigodnom zborniku. Između ostalog, dr. sc. Stjepan Brebrić obradio je temu »Teološka kultura u Šagi-Bunićevoj viziji Kršćanske sadašnjosti«, dr. sc. Ivan Šarčević, »Kršćanstvo i politika – Crkva i hrvatstvo«, sadašnji provincijal kapucina prof. dr. sc.

Anto Barišić »Dijaloški putovi T. J. Šagi-Bunića u svjetlu korespondencije i zapisa«, moralna teologinja dr. sc. Zorica Maros »Društvene i etičke implikacije civilizacije ljubavi«, koju je vatreno propagirao T. Šagi. U svome elektroničkom pismu 10. travnja 2025. godine provincijalu A. Barišiću naveo sam negativno mišljenje M. Simčića o Teološkom društvu »Kršćanska sadašnjost« te pitao kada će zbornik biti tiskan. Odgovorio mi je: »U svom radu napisao sam da je, po mome osobnom mišljenju i uvjerenju nakon svega dosada proučenoga, TDKS bio i ostao providonosan vizionarski projekt, Božje čudo, za ono i onakvo vrijeme, za onakvo naše napaćeno istraumatizirano hrvatsko društvo opterećeno i blokirano različitim revanšizmima, revolucionarno-ratničko-osvetničkim mentalitetom, podijeljenostima na razne ekstremne i ekstremističke grupe i grupice, s obje strane, spremne na međusobna istrebljenja i nove ratove.«

Odlučan jezičac u preživljavanju napadanog TDKS-a bilo je držanje zagrebačkog nadbiskupa Franje Kuharića. Iako je kardinal Šeper iz Rima preko hrvatske sekcije Radio Vatikana 12. listopada 1977. godine opozvao svoje utemeljenje Centra, Kuharić je gledao na lokalne prilike. O tome je don Anton Šuljić napisao izvrsno poglavlje »Kardinal i njegovo Teološko društvo« u svojoj knjizi pod naslovom *Ni tamjan, ni dogmatika* (2024. Zagreb: Kršćanska sadašnjost,

129- 147). Šuljić navodi kako je tadašnji nuncij Michele Cecchini primio na razgovor glavne aktere TDKS-a, a zatim napisao biskupima pismo u kojem ih moli neka dobro razmisle je li Kršćanska sadašnjost uistinu šteti Crkvi i u čemu (143). Kuharić je tražio pismeno od pokretača TDKS-a, koji su bili profesori KBF-a, neka istupe radi dobra Fakulteta, ali ih nije suspendirao od službe profesora. U razgovoru za *Glas Koncila* 29. listopada 2000. godine na upit zašto se razlikovao od nadbiskupa Franića u stavu prema članovima TDKS-a, Kuharić je obrazložio: »On je gledao iz daljine, a ja sam bio u susretu s tim ljudima. I velim, nisam sumnjao u katolištvo ni Turčinovića ni Bajsica ni Šagija. Uvjerili su me da se osnivanjem Društva u skladu s ondašnjim državnim zakonima spašava crkvena djelatnost Kršćanske sadašnjosti. Drugih namjera nisu imali. Nisu dobili nikakve povlastice, ni mirovinsko ni socijalno

osiguranje, baš ništa. Bilo je to samo građanski registrirano društvo koje se predstavilo kao vlasnik poduzeća KS-a, da sve bude po zakonima ondašnje ekonomije i socijalističkog sustava« (Anton Šuljić, *Ni tamjan, ni dogmatika*, 146).

Novinar *Glasa Koncila* Ivan Tašev objavio je u uskrsnom broju 2025. godine (str. 43), razgovor s Milanom Simčićem u Svećeničkom domu u Rijeci povodom obilježavanja 75. obljetnice njegova svećeničkog ređenja. Za naslov je stavio slavljenikovu izjavu: »Moj se život približava k željenomu susretu s Uskrnulim.« Slavljenik Simčić se s najviše radosti sjeća kako je s još sedam hrvatskih svećenika emigranata radio na tome da se sačuva vjera i ublaže nevolje hrvatskih izbjeglica. Međutim, priznaje: »Teško je znati i teško razabrati što je u Božjim očima najvažnije za život Crkve u životu jednoga svećenika.«